

Kartläggning, problemanalys & prioriteringar

»LOKALT BROTTSFÖREBYGGANDE ARBETE
IDÉSKRIFT # 2 FRÅN
BROTTSFÖREBYGGANDE RÅDET«

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln
eller hos FRITZES KUNDTJÄNST, 106 47 Stockholm.

TELEFON 08-690 91 90 FAX 08-690 91 91

E-POST fritzes.order@lieber.se

PRODUKTION

BROTTSFÖREBYGGANDE RÅDET, INFORMATION OCH FÖRLAG

BOX 1386, 111 93 Stockholm

TELEFON 08-401 87 00 FAX 08-411 90 75

E-POST info@brottsforebygganderadet.se

BRÅ på Internet www.brottsforebygganderadet.se

ISSN 1100-6676 ISBN 91-38-31582-3

REDAKTION Erik Grevholm, Titti Hasselrot, Jan Andersson

ILLUSTRATION Kari Modén/Agent Form

LAYOUT OCH GRAFISK PRODUKTION Ahlm & Partners

FOTO Mira Bildarkiv

TRYCK Tierps Tryckeri AB, Tierp 1999

© BROTTSFÖREBYGGANDE RÅDET

INNEHÅLL

kapitel 1.

Kunskaper om lokala problembilder	5
Problemororienterat arbete	7

kapitel 2.

Kartläggning	13
Befintliga undersökningsresultat	15
Lokalt rådslag	15
Direktobservationer	17
Statistik från BRÅ över polisanmälda brott	18
Polisens uppgifter om anmälda brott – RAR	22
Demografiska uppgifter m.m.	24
Frågeundersökningar	27
Exempel 1: Trygghetsundersökningar	28
Exempel 2: Enkätundersökning i skolan	38
Från kartläggning till brottsförebyggande program – en sammanfattning	42

kapitel 3.

Problemanalys och prioriteringar	45
Ett fingerat exempel	47
Skolan	49
Centrum	52
Boendet	56
Återfall i brott	58
Prioriteringar, planering och handlingsprogram	61
Mer information	62

kapitel 1.

Kunskaper om lokala problembilder

I den första delen i denna skriftserie, *Idéskrift 1. – Bygga upp brottsförebyggande arbete*, framhölls samordningen av insatser på lokal nivå för att minska brottsligheten och öka tryggheten. Ett lokalt brottsförebyggande råd med kommunen som huvudman lyftes fram som en lämplig form för samarbete. Det underströks också att en kartläggning av problem och resurser bör ligga till grund för det arbete som bedrivs inom ett lokalt brottsförebyggande råd.

I denna andra del av skriftserien belyses närmare vad en kartläggning syftar till, vilka som kan göra den, hur den kan genomföras och vad den ska leda fram till. Dessutom behandlas nästa steg i processen – problemanalysen.

Tanken med skriften är att ge idéer och uppslag för kartläggning och analys av problem och resurser inom det verksamhetsområde som kan sorteras in under ett lokalt brottsförebyggande råd, eller motsvarande lokal samverkansform. Flera källor och metoder som kan komma till användning beskrivs.

Det är emellertid inte fråga om en mall där varje uppslag bör följas till punkt och pricka. I stället måste både val av metoder och tillvägagångssätt anpassas efter de lokala förutsättningarna, till exempel kommunens eller kommundelens storlek, samt resurser och ambitionsnivå. Mest sannolikt är att den övergripande problem- och resursbilden studeras utifrån några väl valda källor och metoder, som med rimliga insatser bedöms kunna ge ett bra kunskapsunderlag.

Det handlar förstas om att göra avvägningar: Å ena sidan säger erfarenheterna att verksamheter som fungerar bra är sådana där en hel del energi ägnats åt förberedelser av olika slag. Å andra sidan gäller det att inte fastna i kartlägningsarbete utan att spara energi och resurser till det viktigaste, nämligen det konkreta brottsförebyggande arbetet.

För kartlägningsarbetet kan det behövas mer information än vad som ryms i denna text. I slutet av skriften (sid 62) finns tips på litteratur som då kan vara till hjälp.

Problemorienterat arbete

Om det lokala brottsförebyggande arbetet ska bära frukt är det nödvändigt att det baseras på kunskap. Kartläggning, såväl av problem som av de resurser som finns tillgängliga, är ett sätt att skaffa sig den kunskap som behövs. Det kan finnas flera syften med att göra en kartläggning:

- **att skapa en gemensam problembild.** De flesta som engageras i ett lokalt brottsförebyggande råd har säkert redan från början en bild av vilka problemen är, och kanske också av vad som kan göras för att åstadkomma förändring. Kunskapen finns på olika händer, och det handlar vanligtvis om olika typer av kunskaper. Att skapa en gemensam problembild är en viktig utgångspunkt, ofta en förutsättning, för ett fungerande samarbete. En gemensam problembild utgör en god start för att diskutera:

Varför ser det ut som det gör?

Vad gör vi åt det i dag?

Vad kan vi göra bättre?

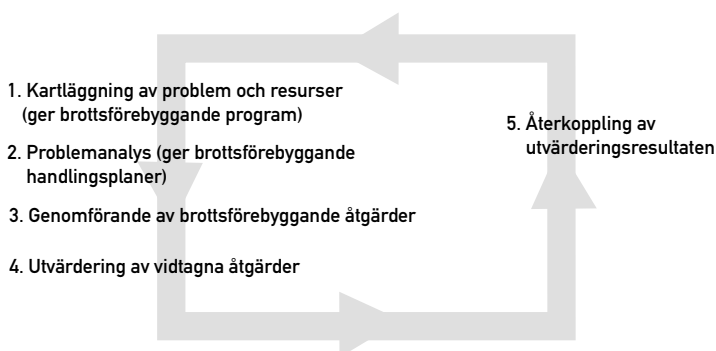
- **att formulera en målsättning med verksamheten.** Det brottsförebyggande arbetet är inriktat på att minska brottsligheten och öka tryggheten. Att ta reda på problemnivån är en förutsättning för att kunna ställa upp mål, som till exempel att ”antalet bostadsinbrott ska minska med X procent” eller att ”tryggheten bland dem som befinner sig i stadens centrum ska öka markant”.

- **att sätta in resurser där de bäst behövs.** En kartläggning av problem och resurser kan resultera i kunskap om hur dessa varierar i en kommun eller i olika delar av befolkningen. Denna kunskap kan utnyttjas så att de resurser som finns tillgängliga används på ett mer effektivt sätt. Kartläggningen kan också ge uppslag om vilken typ av åtgärd som är bäst lämpad att påverka en viss typ av problem inom ett område.

- **att utvärdera effekter av en åtgärd.** En förutsättning för att kunna avgöra om en viss åtgärd eller verksamhet har effekt, är att man gör mätningar. Exempelvis kan problemnivån före en åtgärd jämföras med situationen när åtgärden satts in, eller efter att ett projekt avslutats.

Kartläggning av problem och resurser ingår som ett första steg i vad som kallas den problemorienterade modellen för lokalt brottsförebyggande arbete.

Den problemorienterade modellen för lokalt brottsförebyggande arbete.

Många av de problem som vi möter i vardagslivet hanteras säkert mer eller mindre omedvetet, eller intuitivt, på det sätt som modellen beskriver. Eftersom lokalt brottsförebyggande arbete innebär att olika aktörer ska samarbeta och utveckla en gemensam problembild, finns det emellertid ett behov av att lyfta fram och systematisera processen för problemlösning.

- För att arbetssättet ska bli framgångsrikt bör det således inledningsvis göras en **kartläggning** av problem- och resursbilden. Det lokala brottsförebyggande rådet kan ta initiativ till kartläggningen. Utifrån

den bild som framträder kan rådet göra grundläggande prioriteringar i sitt arbete, det vill säga i stort peka ut vilka områden som ska bearbetas. Prioriteringarna och andra uppgifter om det lokala brottsförebyggande arbetet sammanställs lämpligen i något som kan kallas *brottsförebyggande program* eller *trygghetsplan*. Om programmet ska kunna fungera som ett övergripande styr- och policydokument är det en fördel om det antas som kommunens eller kommundelens officiella brottsförebyggande program. Det bör också göras tillgängligt för alla kommuninvånare.

■ De grundläggande prioriteringarna kan bilda utgångspunkt för en mer ingående analys, här kallad **problemanalys**. I detta steg identifieras vad som görs, vad som kan göras ytterligare och vad som kan göras annorlunda. Här koncentreras och fördjupas analyserna av de uppgifter som samlats in. Mer information hämtas in vid behov om de områden som man kommit fram till att rådets verksamhet ska inriktas mot. Problemanalysen kan genomföras av det lokala brottsförebyggande rådet. I regel torde denna del av arbetet fördelas på arbetsgrupper med representanter för aktörer som är särskilt insatta i eller berörda av en viss prioritering. Resultatet av problemanalysen bör formuleras i brottsförebyggande *handlingsplaner*. Handlingsplaner är praktiska styrdokument som riktar sig till dem som är direkt inblandade i det förebyggande arbetet. De bör innehålla uppgifter om *vilka* som *när*, *var* och *hur* ska genomföra konkreta brottsförebyggande åtgärder. Dessutom formuleras målsättningen med åtgärderna.

■ Därefter följer själva genomförandefasen då resultaten av kartläggningen och problemanalysen omsätts i praktiska brottsförebyggande åtgärder. I *Idébok 4. Brottsförebyggande åtgärder – en exempelsamling* beskrivs en lång rad konkreta insatser med såväl social som situationell inriktning.

■ En förutsättning för ett ändamålsenligt och effektivt lokalt brottsförebyggande arbete är att det som görs och erfarenheterna av åtgärderna dokumenteras och följs upp på ett systematiskt sätt. Detta viktiga

moment i den problemorienterade modellen behandlas i *Idéskrift 3. Dokumentation och utvärdering*.

■ Ett annat moment i det problemorienterade arbetet är återkopplingen. Det innebär att resultaten av uppföljningen får genomslag i de övriga faserna i modellen, det vill säga att man modifierar prioriteringarna och genomförandet av åtgärder utifrån de erfarenheter som vunnits.

I denna skrift beskrivs två av momenten i den problemorienterade modellen, nämligen kartläggning och problemanalys.

kapitel 2.

Kartläggning

En viktig utgångspunkt i det brottsförebyggande arbetet är att brott och upplevelser av otrygghet inte är helt slumpmässiga fenomen. I regel finns det mer eller mindre tydliga mönster och koncentrationer av såväl brott som otrygghet i lokalsamhället.

Vissa personer, platser, och objekt är mer utsatta än andra. Brottsligheten är inte heller jämnt fördelad på veckans dagar och dygnets timmar. Kartläggningsarbetet går bland annat ut på att identifiera koncentrationer och mönster av detta slag.

I en del grupper och på en del platser innebär också de sociala och praktiska omständigheterna en ökad risk för att unga personer börjar begå brott, för att de i ogynnsamma fall utvecklar en kriminell livsstil och för att tidigare straffade återfaller i brott. I kartläggningen kan grunden för sådana risker belysas.

Viktigt är också att uppmärksamma vilka aktörer som har möjligheter att påverka de omständigheter som underlättar respektive hämmar brottslighet och upplevelser av otrygghet. Det kan till exempel handla om att identifiera vilka som kan vara med och förebygga ett speciellt problem i ett specifikt sammanhang eller vilka som kan arbeta genomtänkt och långsiktigt med barn och ungdomar respektive återfallsbrottslingar. Insatserna kan vara såväl projektinsatser under en begränsad tid som mer långsiktiga – till exempel att införa nya strategier och metoder i redan befintliga verksamheter. Det mesta av arbetet med att ingående analysera situationen och staka ut vägar till lösningar faller dock in under momentet problemanalys, som beskrivs i kapitel 3.

Det finns många olika källor och uppgifter som kan användas i en kartläggning av den lokala problem- och resursbilden. Några av dem beskrivs på följande sidor.

Befintliga undersökningsresultat

Genom att inventera och sammanställa redan *befintliga undersökningsresultat* kan man ibland komma en god bit på väg i den kartläggning som ska ligga till grund för övergripande prioriteringar i det lokala brottsförebyggande arbetet. Intressanta områden, som inte täcks in av dessa resultat, kan därefter studeras med hjälp av andra källor.

Tidigt i kartläggningen bör det exempelvis kontrolleras om det lokalt har genomförts några frågeundersökningar med relevans för det förebyggande arbetet, till exempel undersökningar om alkoholvanorna bland traktens ungdomar, mobbning i skolorna eller trygghet bland boende i något område. Det är alltför vanligt att resultaten av redan genomförda undersökningar inte utnyttjas fullt ut.

Inventeringen kan också innefatta en genomgång av om den egna kommunen omfattas av andra användbara undersökningar utförda av till exempel universitet och högskolor, hälso- och sjukvården, länsstyrelser, Folkhälsoinstitutet, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) eller Rikspolisstyrelsen. CAN genomför till exempel återkommande undersökningar av alkoholkonsumtionen bland ungdomar, som bygger på ett urval av landets kommuner. På uppdrag gör CAN också regionala och lokala specialundersökningar.

Resultat från tidigare undersökningar kan vara användbara, även sådana som avser en situation som ligger rätt långt tillbaka i tiden. Genom att samla in liknande material från senare datum ges möjligheter att studera om problemnivån förändrats eller inte.

Lokalt rådslag

I lokalsamhället finns det många personer vilkas särskilda kunskaper kan tas tillvara i samband med en kartläggning. Var för sig har de olika erfarenheter och kunskaper som kan sammanfogas till en mer heltäckande bild. En kartläggning bör därför inkludera en genomgång av olika lokala aktörers synpunkter, till exempel vilka problem de uppfattar som störst och mest angelägna att åtgärda, vilka omständigheter som skapar problemen, vad de själva kan göra åt saken och vad de tror

att andra kan göra. Det kan också finnas behov av att vidtala nyckelpersoner i senare skeden, till exempel i samband med problemanalysen.

Processen där olika intressenter får komma till tals kan beskrivas som ett rådslag. En del i processen kan vara att enskilt intervjuva så kallade *nyckelpersoner*, till exempel förtroendevalda politiker, företrädare för kommunala förvaltningar, representanter för polisen och företrädare för organisationer och föreningar. En annan del kan vara att ordna *möten* där olika personer får ge sina synpunkter och föra diskussioner om problem och lösningar. En metod är att hålla möten med personer ur en och samma grupp, så kallade *fokusgrupper*, och få deras bild av situationen. Man kan också rikta en enkel *enkät* till en grupp som besitter särskilda kunskaper inom ett område. Av särskilt intresse är att förhöra sig med dem som redan bedriver en uttalad brottsförebyggande verksamhet, till exempel personer involverade i grannsamverkan.

Ett rådslag kan ge uppslag till lösningar på problemen och vara ett första steg mot mer ingående samarbete. Det är också ett sätt för det lokala brottsförebyggande rådet att sprida information om sin verksamhet och att entusiasmera såväl nya som redan involverade aktörer.

Vid sidan om polisen och de kommunala förvaltningar, vilkas verksamhet har direkt betydelse för det lokala brottsförebyggande arbetet (till exempel skolan och socialtjänsten), kan exempelvis följande parter tillfrågas: hälso- och sjukvården, frivården inom kriminalvården, brottsofferjourer, företagarföreningar, lokala trafikbolag, bostads- och försäkringsbolag, större lokala arbetsgivare, krögare och nöjesarrangörer, vaktbolag, religiösa samfund samt lokalt verksamma intresseorganisationer och ideella föreningar.

Relevanta kunskaper och behov finns även inom sektorer som inte vanligtvis förknippas med brottsförebyggande arbete. Kommunala parkeringsvakter som rör sig mycket ute och träffar folk kan exempelvis ha inblick i viktiga förhållanden, till exempel vilka områden som är utsatta för skadegörelse och vad som kan göras för att åstadkomma en förändring. Samma sak kan gälla väktare eller anställda inom gatu- och parkförvaltningar. Företagarna, inte minst inom detaljhandeln, har ofta kunskaper som behöver tas till vara och behov som bör göras

synliga. Förutom att de utsätts för brott, finns det många gånger ett brottsförebyggande engagemang som går utöver det egna företagets ekonomi och säkerhet. Det här är bara några exempel på hur kretsen av tillfrågade kan vidgas.

Resultatet av rådslaget bör formuleras i skrift. Att dokumentera processen kan ses som en del i arbetet med att få en klar bild av läget. Dessutom behövs dokumentationen för framtida behov, till exempel i samband med utvärdering.

Direktobservationer

Direktobservationer innebär, som namnet antyder, att platser, utrymmen m.m. observeras. Det kan handla om att besiktiga en särskilt utsatt plats i ett brottsförebyggande perspektiv. Denna metod kan användas i den inledande övergripande kartläggningen men torde främst komma att tillämpas i samband med en fördjupad problemanalys.

I en del fall är den plats som står i fokus vid brottsförebyggande insatser liten, till exempel en parkeringsplats, ett bostadsområde eller enbart ett hyreshus. I sådana lägen kan det vara befogat med en handfast inventering av problemsituationen genom direktobservationer.

I samband med grannsamverkan i flerfamiljshus förekommer det att problemen inledningsvis, och därefter löpande, inventeras av dem som bedriver verksamheten. Detta kan till exempel innebära att man går igenom området och noterar skador och brister och preciserar vad som behöver åtgärdas. Liksom för andra metoder gäller att uppgifterna kan komma till användning i ett senare skede då verksamheter utvärderas.

Ett sätt att skaffa kunskap om till exempel källan till människors otrygghet är att göra gemensamma vandringar i närmiljön. Olika grupper har olika behov. Att tillsammans med exempelvis boende i ett område gå igenom och notera vilka platser och omständigheter som ger upphov till otrygghet är ett konkret och lätt sätt att genomföra en probleminventering.

En annan form av observation är att fotografera eller videofilma

platser och föremål. Denna metod kan vara lämplig bland annat för att kartlägga omfattningen och karaktären av skadegörelse, exempelvis i form av klotter. Fotografier av till exempel offentliga platser kan vara ett instrument för att utvärdera effekter av insatser mot klotter och annan skadegörelse.

Direktobservation kan också vara ett användbart verktyg för att förebygga att ett brott upprepas – mot en viss bostad, ett visst hus, en parkeringsplats eller ibland också mot en viss person. Erfarenheterna visar att ett objekt eller en person som blivit utsatt för brott har en genomsnittligt högre risk att utsättas igen. Man brukar tala om upprepad viktimering. Genom att i detalj studera vilka omständigheter som gör att ett objekt eller en person blir utsatt, kanske vid upprepade tillfällen, kan man påverka förutsättningarna för att detta ska hända igen.

Statistik från BRÅ över polisanmälda brott

Såväl för kartläggning av problemsituationen som för att spegla effekter av brottsförebyggande åtgärder kan man utnyttja den officiella kriminalstatistiken som produceras av BRÅ. På riks- och länsnivå finns en rad olika statistiska data, till exempel beträffande polisanmälda brott, misstänkta personer, personer lagförda för brott och personer dömda till kriminalvårdspåföljder. För de polisanmälda brotten redovisas uppgifterna förutom per år även månadsvis.

Sedan år 1996 finns uppgifter om *polisanmälda brott på kommunnivå*. En avgörande fördel med dessa data är att de är befintliga och lättillgängliga. Uppgifterna kan beställas från BRÅ. Särskilt intressant är att undersöka om några brottstyper utgör speciella problem i det egna området, det vill säga att identifiera påtagliga avvikelser i brottsnivåer. Framför allt görs detta genom jämförelser mellan den aktuella kommunen och andra jämförbara kommuner, länet och landet i sin helhet.

Så presenteras statistiken

Statistiken över polisanmälda brott omfattar alla händelser som anmälts som brott och blivit registrerade av polisen. Undantagna är de årligen omkring 200 000 brott som polisen utfärdar ordningsböter för, till exempel mindre allvarliga trafikförseelser.

Uppgifterna om anmälda brott i kommunerna är grupperade länsvis. Dels uppges antalet anmälda brott i absoluta tal, dels per 100 000 invånare. Det senare underlättar jämförelser av brottsnivån mellan olika kommuner. Den första uppgiften i tabellen (se figur 1) gäller det totala antalet anmälda brott i länet respektive i kommunerna. Därefter följer uppgifter om antalet anmälda brott i såväl huvudkategorier som uppdelade på mer specifika brottstyper. Redovisningen av anmälningarna gör det således möjligt att studera nivån för såväl enskilda brottstyper som för alla brott sammantaget. Likaså finns det möjligheter att jämföra den egna kommunen med andra kommuner, till exempel de närmast intilliggande. Uppgifter finns från och med 1996, och möjligheterna att studera utvecklingen förbättras för varje år som går.

Av olika skäl måste man vara försiktig då man drar slutsatser om den faktiska brottsnivån utifrån anmälningsstatistiken, inte minst på kommunnivå.

För det första berör uppgifterna endast de brott som har polisanmälts, det vill säga den synliga brottsligheten. Den för vissa brott stora dolda brottsligheten förblir alltså okänd.

För det andra är den dolda brottsligheten inte alltid konstant över tid eller från en plats till en annan. Fluktuationer i den dolda brottsligheten kan till exempel bero på variationer i anmälningsbenägenheten, att upptäcktsrisken påverkas av speciella insatser mot vissa typer av brott eller att härvor av brottslighet uppdagas.

För det tredje handlar det på kommunnivå ibland om antalsmässigt få brott i enskilda brottskategorier, vilket gör att antalsmässigt små variationer kan framstå som stora om de uttrycks i procentuell förändring.

För det fjärde slutligen saknas det i en del fall uppgifter om i vilken kommun brotten har begåtts, vilket kan inskränka möjligheterna att dra

säkra slutsatser om brottsnivån i kommunerna. Andelen anmälningar mot brottsbalken där kommunkod saknas varierar mellan år, län och brottstyper. Ju mer noggrann polisen är att registrera var och när brotten begås, desto mer heltäckande blir denna statistik. Genom att studera kolumnen ”Kod saknas” i den officiella kriminalstatistiken går det att få en uppfattning om denna felkälla är ett framträdande problem för de brott, år och län som man är intresserad av.

Vid jämförelser mellan olika län och kommuner bör hänsyn tas

figur 1.

Utdrag från BRÅ:s statistik över polisanmälda brott i kommunerna.

Tabell 120. 13 Hallands län

Anmälda brott, totalt och per 100 000 av medelfolkmängden, i kommunerna efter brottstyp, år 1998. (Siffror inom parentes avser paragrafnummer.)

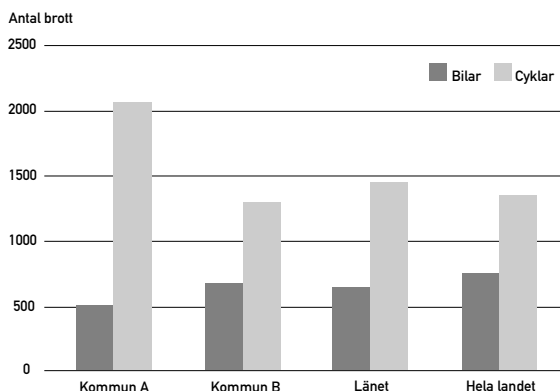
Brottstyp	Hallands län		Falkenbergs kommun(82)		Halmstads kommun (80)	
	Antal brott	Antal brott per 100 000 av medelfolkmängden	Antal brott	Antal brott per 100 000 av medelfolkmängden	Antal brott	Antal brott per 100 000 av medelfolkmängden
Samtliga brott	29 865	10 983	4 556	11 656	10 198	12 101
Brott mot brottsbalken	27 535	10 126	4 331	11 081	9 734	11 551
8-12 kap. Brott mot förmögenhet	24 116	8 868	3 799	9 719	8 515	10 104
8 kap. Stöld, rån m.m.	20 436	7 515	3 265	8 353	7 374	8 750
Tillgrepp av motordrivet fortskaffningsmedel (7)	2 180	802	195	499	806	956
Bil	1 876	690	167	427	710	843
Försök till biltillgrepp	636	234	53	136	188	223
Fullbordat biltillgrepp	1 240	456	114	292	522	619
Motorcykel	45	17	2	5	19	23
Moped	182	67	24	61	52	62
Båt	60	22	2	5	17	20
Annat	17	6	–	–	8	9
Tillgrepp av icke motordrivet fortskaffningsmedel (1, 2, 4)	3 699	1 360	719	1 840	1 719	2 040
Cykel	3 667	1 348	711	1 819	1 715	2 035
Båt	27	10	8	20	2	2
Annat	5	2	–	–	2	2
Övrig stöld och snatteri (1, 2, 4)	10 342	3 803	1 719	4 398	3 412	4 049
Ur och från motordrivet fordon	4 457	1 639	564	1 443	1 309	1 553
Från cykel	70	26	8	20	45	53
Från båt	140	51	16	41	20	24

till bland annat befolkningstäthet, närhet till storstadsregioner, befolkningsstruktur och turistfaktorn. I områden med hög befolkningskoncentration begås det generellt sett fler brott per invånare än i glest befolkade delar. Närhet eller snabba kommunikationer till de brottsbelastade storstadsregionerna kan också bidra till en högre brottsnivå. Även befolkningsstrukturen kan påverka brottsnivån. I en kommun med många unga kan man exempelvis förvänta sig fler anmälda brott per invånare, än i en kommun med många äldre. Dessutom är områden med många besökande turister av uppenbara skäl mer brottsbelastade än andra områden, till exempel Gotland under sommar-månaderna.

Att anmälningsstatistiken är behäftad med vissa problem innebär inte att den ska undvikas. Tvärtom, den är en utmärkt källa till kunskap, men ska tolkas med förnuft. I skriften *Konsten att läsa statistik om brott och brottslingar* från BRÅ redogörs för möjligheter och begränsningar då det gäller tolkningar av kriminalstatistiken. Där görs också en genomgång av tolkningsmöjligheter för de viktigaste brottskategorierna.

figur 2.

Exempel på hur statistiska uppgifter om polisanmälda brott från BRÅ kan sammanställas för att underlätta jämförelser. I sammanställningen ingår antalet anmälda tillgrepp av bilar respektive cyklar per 100 000 invånare under ett år i kommun A, kommun B, länet och hela landet.

Polisens uppgifter om anmälda brott – RAR

RAR är en förkortning av Rationell anmälningsrutin, som är namnet på polisens datasystem för registrering av polisanmälningar. Alla anmälningar noteras i RAR och uppgifterna i detta system utgör bland annat källan till den anmälningsstatistik som produceras av BRÅ. Eftersom polisen vanligtvis är en aktiv part i det lokala brottsförebyggande rådet kan uppgifter från RAR ofta användas i det lokala brottsförebyggande arbetet. Det är dock polisen som avgör i vilken omfattning och i vilken form som uppgifter kan lämnas ut. En del information kan till exempel vara av känslig natur även då materialet rensats på personuppgifter, till exempel uppgifter om misshandelsbrott på bestämda adresser.

Variationer i tid och rum

RAR har flera fördelar som kunskapskälla på den lokala nivån – i samband med kartläggning, problemanalys och utvärdering. De anmälda brotten är indelade på samma sätt som den officiella brottsstatistiken, vilket gör det möjligt att studera situationen och utvecklingen för såväl enstaka typer av brott som flera brottstyper sammanslaget. Uppgifterna i RAR kan även brytas ner till låg geografisk nivå, i vissa fall till enskilda adresser, vilket gör det möjligt att studera skillnader i brottslighet inom en kommun. På detta sätt kan man identifiera så kallade hotspots, det vill säga koncentrationer av brott som kan tjäna som utgångspunkt i det brottsförebyggande arbetet. För flera brottstyper finns också detaljerade uppgifter om när brotten har begåtts och anmälts. Detta innebär att det går att dela upp brotten i perioder om månader och veckor – för en del brottstyper i dygn eller delar av dygn. En god bild av när brotten begås är en ovärderlig kunskap när brottsförebyggande åtgärder utformas.

I figur 3 visas ett prov på hur man kan illustrera brottslighetens geografiska fördelning med hjälp av dator (så kallade GIS-kartor). Att åstadkomma sådana kartor kräver en hel del experthjälp och är i dagsläget tidskrävande. Vid BRÅ och inom Rikspolisstyrelsen (RPS) pågår

för närvarande ett utvecklingsarbete som syftar till att sådana kartor ska kunna framställas på lokal nivå. Kartor av liknande slag kan dock förhållandevis enkelt framställas manuellt. Vad som behövs är en lista där adressuppgifter för de brott man valt ut finns angivna, en karta och en markeringspenna.

figur 3.

Exempel på den anmälda brottslighetens geografiska fördelning. Inbrottsstölder i källare och på vindar under ett år i en del av en fiktiv kommun.

Brottsoffer

Inom den kriminologiska forskningen, särskilt i England, har man konstaterat att personer som utsatts för brott generellt sett har en högre sannolikhet än andra att återigen falla offer för brott (så kallad upprepad utsatthet). Detsamma gäller butiker, företag m.fl. Kunskapen om att till exempel de som utsatts för bostadsinbrott har större sannolikhet än andra i samma område att bli utsatta igen, har omsatts i praktiska brottsförebyggande åtgärder.

I RAR finns uppgifter om målsägaren – om kön, ålder och var han eller hon bor. Detta gör att det finns förutsättningar för att belysa den

lokala brottsligheten i ett offerperspektiv. Eftersom det handlar om sekretessbelagda uppgifter har i regel andra än polisen små möjligheter att genomföra sådana studier. Mer uppgifter om hur RAR kan användas för den här typen av studier går att finna i skriften *Att genomföra en brottsofferstudie* från Rikspolisstyrelsen.

Databearbetning

I RAR finns funktioner för enkla statistiska redovisningar, som ibland täcker det lokala behovet. Andra gånger kan uppgifter hämtas ur RAR för att läggas in i dataprogram som ger större möjligheter att presentera statistik, till exempel i ett kalkylprogram. När uppgifter ur RAR används måste hänsyn tas till den karaktär som anmälningsdata har och de begränsningar som uppgifterna är förknippade med (se avsnittet: Statistik från BRÅ över polisanmälda brott). Rätt använd är RAR en utmärkt källa till kunskap vid kartläggningar av brottsligheten och offer-situationen, samt för utvärderingar av brottsförebyggande åtgärder.

Demografiska uppgifter m.m.

I en kartläggning av problembilden kan det vara av värde att samla in uppgifter om befolkningen i det berörda området, så kallade *demografiska uppgifter*. Om kartläggningen inkluderar analyser av brottsstatistik är det exempelvis lämpligt att väga dessa data mot uppgifter om befolkningens sammansättning i hela eller delar av området. Det är självfallet också intressant att studera åldersstrukturen i området och att jämföra situationen med andra områden. En annan intressant omständighet är hushålls- och familjestrukturen. Behov och förutsättningar i fråga om brottsförebyggande åtgärder skiljer sig till exempel mellan områden med många ensamhushåll och sådana med övervägande barnfamiljer.

Av intresse är också till exempel andelen som bor i egna hem/ bostadsrätter respektive i hyreslägenheter. I kraftigt segregerade områden kan det finnas särskilda behov vad gäller brottsförebyggande arbete. Därför är det många gånger relevant att studera andelen socialbidragstagare och arbetslösa samt andelen utländska medborgare, och i vissa

Exempel på sammanställning av demografiska uppgifter i en liten kommun eller i en tätort.

Bostadsområde	Område A	Område B	Område C	Område D	Område E	Område F	Område G	Totalt
Folkmängd	2 400	1 950	900	1 650	2 300	1 700	2 850	13 750
Andel av hela befolkningen i procent	17	14	7	12	17	12	21	100
Medelålder	41	38	53	57	33	42	36	41
Andel under 16 år i procent	17	19	8	3	29	18	24	19
Andel över 64 år i procent	18	16	26	31	4	17	13	17
Andel socialbidragstagare i procent	8	11	3	7	1	2	14	7
Andel lägenheter av bostadsbeståndet i procent	67	83	25	2	14	43	89	50

fall vilka invandrar- och flyktinggrupper det handlar om.

Demografiska uppgifter kan kommunerna köpa från Statistiska centralbyrån (SCB). Flertalet kommuner har gjort detta, vilket gör att uppgifterna ofta finns lätt tillgängliga. Ibland har också bostadsbolagen demografiska uppgifter som gäller de områden där de har fastigheter. För jämförelser med andra kommuner och landsändar är i vissa fall *Statistisk årsbok*, som ges ut av SCB, en användbar källa.

Det finns också andra sociala och praktiska omständigheter i lokalsamhället som det så gott som alltid finns anledning att uppmärksamma i en kartläggning:

Restauranger och nöjeslokaler med alkoholservering

Framför allt det så kallade nöjesrelaterade våldet, men även ordningsproblem och nedskräpning, koncentreras till stor del i och kring lokaler med tillstånd att servera alkohol. Kommunen har huvudansvaret för tillståndsgivning och tillsyn då det gäller serveringsfrågor. Serveringspolicy är därför ett givet ämne i det lokala brottsförebyggandet. Vid sidan om tillståndsfrågor är vakthållningen av stor betydelse. En kartläggning kan inkludera en sammanställning av de lokaler där det serveras alkohol, öppettider, försålda mängder alkohol, system för vakthållning m.m. Flera av dessa uppgifter kan rekvideras från kommunen, till exempel från alkoholhandläggarna.

Skolor

Skolan har ofta en central roll i det brottsförebyggande arbetet. Många åtgärder äger rum i skolan och än fler riktas i någon form till barn och ungdomar i skolåldern. En genomgång av de skolor som finns i området är därför av stort värde. Uppgifter som bör uppmärksammas är bland annat skolk, mobbning och skadegörelse, såväl mot inredning som mot byggnader. Dessutom bör kartläggningen innehålla en inventering av hur man i olika skolor hanterar sådana problem som skolk och mobbning.

Ungdomsaktiviteter

Den stora vikt som läggs vid arbetet med barn och ungdomar gör det också relevant att inventera den del av fritidssektorn som är inriktad på dessa grupper. En sammanställning av de ungdomsverksamheter som finns i området bör alltså göras, vilket kan inkludera vad som redan görs och vilka målgrupperna är. Bland sådana verksamheter kan nämnas fritids- och ungdomsgårdar, musikskolor, idrottsföreningar samt bildningsförbundens verksamheter.

Transportsystem

Det lokala systemet för persontransporter har betydelse för delar av brottsligheten. Inte sällan är problemen koncentrerade till bussar, tåg och stationer. Ett problem är sociala friktioner i samband med transporter till och från restauranger och nöjeslokaler. Ett annat är skolbussar som utsätts för skadegörelse. Därför är det motiverat att gå igenom det lokala transportsystemet och dess betydelse för det brottsförebyggande arbetet.

Frågeundersökningar

Under senare tid har intresset för att genomföra så kallade trygghetsmätningar ökat betydligt. Sådana undersökningar vänder sig till allmänheten och genomförs med antingen postenkäter eller telefonintervjuer.

Genom frågeundersökningar tar man reda på allmänhetens erfarenheter av och uppfattningar om brott och ordningsstörningar, otrygghet, den sociala situationen, egen utsatthet för brott, brottsförebyggande arbete m.m.

Det är också möjligt att jämföra olika bostadsområden och olika kategorier ur befolkningen, till exempel män och kvinnor, unga och gamla. En väl genomförd undersökning kan således utgöra ett utmärkt kunskapsunderlag i det lokala brottsförebyggande arbetet. Dessutom kan upprepade frågeundersökningar användas för att belysa effekterna av de brottsförebyggande åtgärder som vidtagits.

Att åstadkomma en bra enkätundersökning som på ett rättvisande sätt speglar befolkningens erfarenheter och synpunkter kräver i regel en hel del resurser, till exempel i form av tid och kunskaper. En undersökning av det slaget kan också vara relativt kostnadskrävande. Det är därför viktigt att man ställer sig frågan vilken merinformation en sådan undersökning kan ge och vad man ska använda resultaten till. En mindre och väl avgränsad undersökning, kanske av förhållandena inom ett visst område eller hos en viss grupp av personer, kan vara att föredra framför en stor undersökning som riktar sig till ett urval av hela befolkningen i kommunen.

Väljer man att satsa på en trygghetsmätning, är det i många fall nödvändigt att använda extern kompetens. Studenter som gör praktik eller som skriver uppsats under handledning kan vara en bra resurs. Det kan alltså löna sig att vända sig till universitet och högskolor för att undersöka möjligheterna att få kvalificerat stöd. Vidare bör man i förberedelsearbetet ta del av de trygghetsmätningar och liknande undersökningar som gjorts på andra håll. Dels kan dessa ge uppslag till frågeställningar och lämpliga sätt att ställa frågor på, dels kan resultaten från andra kommuner eller bostadsområden utgöra ett lämpligt jämförelsematerial.

Det finns naturligtvis många olika metoder att fråga. En vanlig metod är personliga intervjuer som bland annat har fördelen att den ger utrymme för stor flexibilitet i valet av frågor. Detta ger oftast mer kvalitativ information än enkätundersökningar. Nackdelen är att metoden är mycket dyr om urvalet är stort. Nedan har vi valt att belysa två former av frågeundersökningar som kan användas om man vänder sig till ett större urval. De exempel på frågor som ges, kan dock många gånger utgöra utgångspunkten för en undersökning som bygger på personliga intervjuer.

exempel 1: Trygghetsundersökningar

Trygghetsundersökningar som riktar sig till vuxna, exempelvis i åldern 16–85 år, genomförs lämpligen i form av enkätundersökningar, antingen med användning av postenkäter eller telefonintervjuer. Den vanligaste metoden är postenkät, där frågeformulär sänds ut per post och de som svarar får sända tillbaka det ifyllda formuläret med hjälp av ett bifogat svarskuvert. Metoden har flera fördelar, till exempel att undersökningen kan genomföras av lokalt verksamma och att svarsfrekvensen många gånger är hög. Telefonintervjuer är en metod som används alltmer. Till fördelarna hör att metoden är snabb och att inkodningen av svaren sker direkt i samband med intervjuerna. Ofta behöver ett undersökningsföretag anlitas.

Urval och distribution vid postenkät

En avgörande fördel med att distribuera enkäter till specifika personer är att det är möjligt att nå exakt den målgrupp man är intresserad av, vare sig det handlar om en totalundersökning av alla vuxna personer i ett område eller om ett mindre urval av individer. Andra sätt att sprida enkäter, som att dela ut enkäter ”på stan”, leder så gott som alltid till att urvalet blir skevt i något hänseende, genom att vissa grupper av människor i högre utsträckning än andra nås av enkäten. Detta kan medföra att resultaten blir missvisande och inte kan generaliseras till den population man är intresserad av. Metoden kan dock vara lämplig som ett första steg i en större undersökning eftersom den kan ge uppslag till vilka uppfattningar som finns företrädda.

Om den population som står i fokus är begränsad kan det vara lämpligt att tillfråga samtliga, det vill säga att göra en så kallad totalundersökning. En tumregel kan vara att en totalundersökning går att genomföra med upp till cirka 300 personer, men detta är en bara en allmän rekommendation och någon definitiv nivå är inte möjlig att fastställa. Om antalet boende i det område som ska studeras är stort och de ekonomiska resurserna begränsade, kan det bli nödvändigt att rikta sig till ett stickprov av befolkningen. Idealt dras ett slumpmässigt urval, som innebär att alla har samma chans att hamna i urvalet. Det finns dock flera andra bra sätt att skapa ett representativt stickprov ur en större population. Ett sätt är att göra ett så kallat systematiskt urval ur mantalslängden. Genom att exempelvis dra var hundra person i mantalslängden för en kommun med 40 000 invånare skapas ett urval på 400 personer. Mantalslängder över en kommuns samtliga invånare finns hos de lokala skattemyndigheterna. Såväl dragning av urval som adressetiketter kan också köpas av företag som har de personregister som behövs.

Urval vid telefonintervjuer

I princip finns det två sätt att dra urval vid telefonintervjuer.

I det ena fallet görs ett personurval av samma slag som vid postenkät. Därefter tas telefonnummer fram till personerna i urvalet, till exempel med hjälp av telefonkatalogen. Ibland blir bortfallet dock stort med denna metod.

Den andra metoden innebär att telefonnummer slumpas fram ur ett register av telefonnummer. Företag som genomför telefonintervjuer utför också urval av detta slag. Med denna urvalsmetod måste det avgöras vem i det uppringda hushållet som ska intervjuas. Ett sätt att minska risken för systematisk snedfördelning är att genomgående intervju den vuxna person i hushållet som fyllde år senast.

Utformning av frågeformulär

Syftet med mätningarna är alltså bland annat att undersöka tryggheten, uppfattningar om lokala brott och ordningsstörningar samt vanligtvis även i vilken utsträckning man har blivit utsatt för brott. Följaktligen bör formuläret innehålla frågor som tar fasta på detta. Dessutom måste det ingå frågor om så kallade bakgrundsfaktorer, till exempel ålder och kön på den som svarar och i vilket område personen bor. Med hjälp av sådana uppgifter går det att avgöra hur uppfattningen skiljer sig åt mellan olika befolkningsgrupper och bostadsområden, vilket är viktig information då åtgärder planeras. Det kan också finnas anledning att utforma särskilda frågor för att fånga specifika lokala problem, till exempel gängproblematik eller otillåten försäljning av alkoholdrycker.

Inledningsvis finns det några viktiga detaljer som man bör tänka på då enkätfrågor utformas. För att undvika missförstånd ska frågekonstruktionerna vara så enkla och tydliga som möjligt. En god idé är att låta några personer fylla i formuläret på prov. Genom att kontrollera deras svar och med dem diskutera igenom formuläret kan man upptäcka fel och brister som behöver åtgärdas. Undvik också frågekonstruktioner där den tillfrågade kan ange mer än ett svar. I stället bör svarsalternativen vara ömsesidigt uteslutande. I annat fall kommer antalet angivna svar på en fråga bli fler än antalet personer som svarat på frågan, vilket kan försvåra bearbetningen, analysen och tolkningen av svaren.

För att ge en bild av hur en enkät för trygghetsmätning kan utformas redovisas i det följande sju övergripande delar som kan ingå i frågeformuläret. Utgångspunkten är här att undersökningen berör en större population, till exempel invånarna i en kommun eller i en kom-

mundel. Till varje del ges exempel på frågor och svarsalternativ som kan användas. Det handlar inte om en uttömmande genomgång av frågor som räcker till en hel enkät, utan om några uppslag till frågekonstruktioner. För övrigt är det alltid en bra idé att inspireras av redan genomförda undersökningar som håller god kvalitet, till exempel från universitet och högskolor eller nationella myndigheter. Detta kan också ge möjligheter att göra jämförelser med resultat från andra undersökningar.

1. Bakgrundsfaktorer

Problemnivåerna och typen av problem är sällan jämnt fördelade bland invånarna i en kommun. Det är därför viktigt att ha med frågor om bakgrundsfaktorer som kön och ålder och bostadsområde. Jämförelser kan exempelvis göras mellan olika områden inom en kommun eller tätort. Inte sällan kan koncentrationer av problem lokaliseras till mindre geografiska områden. Ett sätt att göra detta möjligt är att dela in hela undersökningsområdet i mindre områden och foga in en fråga i enkäten om i vilket av dessa områden de tillfrågade bor i. Ett sätt att underlätta för de tillfrågade är att bifoga en karta där indelningen i bostadsområden ritats in.

Exempel

Fråga: **I vilket bostadsområde bor Du?**

- Område A
- Område B
- Område C
- Område D
- Område E
- Område F
- Område G
- Annat område, nämligen _____

Andra bakgrundsfaktorer som kan ingå är till exempel ålder, kön, boendeform, hushållssammansättning och sysselsättning.

2. Bostadsområdets sociala karaktär

Enkäten bör också innehålla några frågor som fångar områdets sociala karaktär. Den sociala karaktären kan vara en del i förklaringen till

varför det finns problem i ett område och även vara en utgångspunkt för att bearbeta problemen, till exempel genom åtgärder för att stärka de sociala banden mellan de boende. Av intresse är till exempel det man brukar kalla social integration, som bland annat handlar om hur väl de boende känner varandra och i vilken utsträckning de känner samhörighet. (Följande två frågor har använts i trygghetsmätningar som utförts av Polishögskolan.)

Exempel

Påstående: Man kan lita på dem som bor i mitt bostadsområde.

- Instämmer i hög grad
- Instämmer i viss grad
- Instämmer i låg grad
- Instämmer inte alls
- Vet ej

Ett tema som är näraliggande till social integration är informell social kontroll, som bland annat syftar på naturlig tillsyn och beredskap att ingripa då det behövs.

Exempel

Fråga: Om det pågick ett slagsmål utanför det hus där Du bor och någon blev slagen eller allvarligt hotad, hur troligt är det att någon av Dina grannar skulle göra något för att stoppa händelsen?

- Mycket troligt
- Ganska troligt
- Inte särskilt troligt
- Inte alls troligt
- Vet ej

Andra frågor kan vara hur länge personen bott i området, benägenhet att flytta, samhörighet med grannarna, m.m.

3. Brott och ordningsstörningar i det egna bostadsområdet

En central del i en trygghetsmätning bör vara att undersöka befolkningens bedömning av hur stora problemen med brott och ordningsstörningar är i det egna bostadsområdet.

Exempel

Fråga: På det hela taget, hur stora eller små uppfattar Du problemen med brott och ordningsstörningar i Ditt bostadsområde?

- Förekommer inte
- Mycket små
- Ganska små
- Ganska stora
- Mycket stora
- Vet ej

Det bör också ställas frågor som gör det möjligt att identifiera vilka brott och ordningsstörningar som uppfattas som störst problem. Genom att jämföra hur de tillfrågade i olika bostadsområden svarat på dessa frågor är det möjligt att lokalisera koncentrationer där brott och ordningsstörningar upplevs som särskilt stora. Kunskaper om detta är en utmärkt grund för att styra rätt brottsförebyggande åtgärder till rätt område.

Exempel

Fråga: Hur stora problem uppfattar Du att följande företeelser är i Ditt bostadsområde?

	Före- kommer inte	Mycket litet problem	Ganska litet problem	Ganska stort problem	Mycket stort problem	Vet ej
Inbrott i bostäder, källare eller vindar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Brott mot bilar eller MC	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Cykelstölder	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Skadegörelse (till exempel klotter)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nedskräpning	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Andra företeelser som kan ingå är exempelvis Våld eller hot om våld, Störande grannar, Bostäder som är tillhåll för missbrukare, Berusade eller drogpåverkade personer utomhus, Ungdomsgång som bråkar och stör, Skinnskallar eller rasister, Kvinnor som antastas och Trafikproblem.

4. Trygghet i det egna bostadsområdet

En trygghetsmätning måste ge information om olika aspekter av trygghet. Man bör fråga om tryggheten generellt sett i bostadsområdet – men också om tryggheten i specifika situationer.

Exempel

Fråga: Om Du skulle gå ut ensam sent en kväll i Ditt bostadsområde, hur trygg skulle Du då känna Dig?

- Mycket trygg
- Ganska trygg
- Ganska otrygg
- Mycket otrygg
- Vet ej

Förutom att fastställa nivåer på trygghet och göra jämförelser mellan olika bostadsområden bör man identifiera vilka platser som uppfattas som otrygga. Platserna kan sedan uppmärksammas särskilt i det praktiska brottsförebyggande arbetet.

Exempel

Fråga: Känner Du Dig ibland otrygg på någon eller några platser i Ditt bostadsområde?

- Ja
- Nej Gå vidare till fråga x.

Fråga: Om Du svarat ja på frågan vill vi att Du anger den plats i Ditt bostadsområde där Du känner Dig mest otrygg. (Utgå från att platsen ska kunna identifieras med hjälp av en karta). _____

5. Trygghet, brott och ordningsstörningar i centrum

Många invånare har anledning att vistas i och på olika sätt utnyttja centrum i en tätort. Situationen i centrum är många gånger väsentligt skild från andra delar av samhället, till exempel genom ett intensivare affärs- och nöjesliv. De frågor som ställs om det egna bostadsområdet kan anpassas till att gälla centrum, till exempel frågor som ger möjlighet att lokalisera särskilt otrygga platser. För att vara säker på att alla tillfrågade har samma geografiska område i åtanke kan en enkel karta med områdesindelning bifogas enkäten. Inledningsvis är det bra att ta reda på i vilken utsträckning den tillfrågade brukar vistas i centrum.

Exempel

Fråga: Hur ofta vistas Du i centrumkärnan?

- Mycket ofta
- Ganska ofta
- Ganska sällan
- Mycket sällan
- Vet ej

En relevant fråga är om befolkningen undviker att vistas i centrum på grund av otrygghet.

Exempel

Fråga: Händer det att Du låter bli att vistas i kärnan av X centrum därför att Du inte känner Dig trygg där?

- Ja
- Nej
- Vet ej

6. Utsatthet för brott

Som ett komplement till befintliga statistiska uppgifter om polis-anmälda brott kan en trygghetsmätning beröra befolkningens utsatthet för brott. Frågor kan ställas om några övergripande kategorier av brott som är av särskilt intresse, exempelvis genom en indelning i *våld*, *hot*, *skadegörelse*, *stöld* respektive *andra brott*. Det är viktigt att ange vilken tidsperiod som frågan syftar på. Det vanligaste är att fråga om de senaste 12 månaderna.

Exempel

Fråga: Har Du under de senaste 12 månaderna blivit utsatt för fysiskt våld som var så allvarligt att det ledde till synliga märken eller skador?

- Nej gå vidare till fråga x
- Ja

Fråga: Om Du svarat ja på frågan, hur många gånger har det inträffat inom respektive utanföret Ditt bostadsområde?

_____ gånger inom mitt bostadsområde
 _____ gånger utanföret mitt bostadsområde

Fråga: Har Du polisanmält denna eller dessa händelser?

- Ja, alla
- Ja, vissa
- Nej

7. Brottsförebyggande arbete

I en trygghetsmätning bör det undersökas hur befolkningen i området ser på olika aspekter av brottsförebyggande arbete. Det kan till exempel ställas frågor om polisens respektive kommunens insatser och om hur stora behoven av brottsförebyggande insatser bedöms vara.

Exempel

Fråga: Anser Du att det finns behov av någon form av trygghetsskapande eller brottsförebyggande arbete i Ditt bostadsområde?

- Ja Har Du i så fall några förslag till åtgärder _____
- Nej
- Vet ej

Dessutom är det bra att undersöka befolkningens beredskap att aktivera sig i brottsförebyggande och trygghetsskapande arbete.

Exempel

Fråga: Kan Du tänka Dig att avsätta tid för att medverka i lokalt trygghetsskapande eller brottsförebyggande arbete?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Bortfall

Frågeundersökningar av det här slaget är alltid förenade med visst bortfall. Det så kallade externa bortfallet, det vill säga att enkäten inte besvaras alls, kan till exempel bottna i att enkäten inte nått adressaten eller att den tillfrågade inte velat svara eller är sjuk. Så kallat internt bortfall innebär att formulär återsänds men att vissa frågor har lämnats obesvarade. Bortfall försvårar tolkningen av resultaten. Framför allt finns en risk för att de som besvarat enkäten i något avseende skiljer sig väsentligt från dem som inte gjort detta, vilket kan leda till att utfallet blir systematiskt missvisande. Åtgärder bör därför vidtas för att minska bortfallet.

Det externa bortfallet kan minskas genom att svarskuvertet görs portofritt, genom att påminnelser sänds ut, syftet med undersökningen presenteras på ett övertygande sätt, avsändaren är tydlig och att det anges telefonnummer till någon som kan besvara frågor om under-

sökningen. Det bör också klart framgå att svaren behandlas konfidentiellt. Det interna bortfallet motverkas framför allt genom att frågeformuläret utformas så att det är lätt att besvara och genom att alltför känsliga frågor undviks. Båda formerna av bortfall påverkas också av hur omfattande formuläret är. Det bör exempelvis inte ta mer än 15–20 minuter att ta sig igenom frågorna.

Svarsfrekvensen kan alltså ökas genom att påminnelsebrev med nya frågeformulär sänds ut, till exempel efter cirka tre veckor. Den enklaste metoden är att skicka påminnelser till samtliga personer i urvalet. En fördel med denna metod är att det inte behövs någon särskild procedur för att avgöra vilka som redan besvarat enkäten. Till metodens nackdelar hör att portokostnaderna kan bli höga och att det inte går att avgöra om någon sänt in två ifyllda formulär.

Den vanligaste metoden är att påminnelser endast skickas ut till dem som inte besvarat enkäten, vilket innebär lägre portokostnader. Problemet är att avgöra vilka dessa är. Ett sätt att lösa detta är att märka varje enkät med en unik kontrollsiffra som kan knytas till var och en av personerna i urvalet. Märkningen bör göras överst på frågeformulärets första sida, och inte på det försättsblad som ifyllaren kanske avstår från att returnera. Genom att jämföra märkningen på alla inkomna formulär med förteckningen över alla personer i urvalet, ser man vilka som inte besvarat enkäten och som följaktligen ska få ett påminnelsebrev med nytt formulär. Metoden innebär att den svarande inte är helt anonym. För att trots allt göra hanteringen av svaren konfidentiell bör kontrollsiffran på frågeformuläret avlägsnas omedelbart efter det att jämförelsen mot förteckningen gjorts, det vill säga innan någon som helst genomgång av svaren görs. Om denna metod används är det nödvändigt att, på försättsblad eller följebrev, kortfattat förklara hur kontrollsiffran används.

Databearbetning

En mycket enkel sammanställning av enkätsvaren kan göras utan statistiska dataprogram. Lite mer ingående analyser av hur svaren fördelats, till exempel systematiska jämförelser mellan olika bostadsområden, kräver dock att materialet databearbetas. Det finns

flera olika programpaket för den här typen av analysarbete. Gemensamt för dessa program är att de kräver särskilda kunskaper av användaren. Det är också möjligt att koda in svaren och göra enkla redovisningar i vanliga kalkylprogram. Som tidigare nämnts kan man vid behov undersöka möjligheten att få kvalificerat stöd från universitet och högskolor, exempelvis från studenter. Om ett undersökningsföretag anlitas för att genomföra telefonintervjuer kan de även sammanställa resultaten och göra en del analyser, exempelvis jämförelser mellan olika grupper och boende i olika områden.

exempel 2: Enkätundersökning i skolan

Ibland kan det finnas intresse av att ta reda på vad den yngre delen av befolkningen har för erfarenheter, till exempel de mellan 7 och 16 år som vanligtvis inte nås med vanliga trygghetsundersökningar. Frågorna kan ta upp sådant som är relevant i barns och ungdomars vardag, till exempel trygghet, trivsel, bruk av alkohol och droger, föräldrars stöd och tillsyn, fritidssysselsättningar m.m. Det kan för övrigt gälla situationen i såväl skolan och på fritiden som i ortens centrumdelar. Just skolan har en i många avseenden central roll i det lokala arbetet med att förebygga brott. Det handlar om såväl aktuella problem som direkt rör skolan och eleverna, som att på ett tidigt stadium motverka framtida kriminalitet. Inledningsvis bör man kontrollera om det finns några tidigare undersökningsresultat som kan vara av intresse, till

exempel om den egna kommunen ingår i de undersökningar om alkohol- och drogvvanor bland ungdomar som utförts av CAN.

En frågeundersökning kan riktas direkt till eleverna i skolan. I samarbete med skolans ledning och lärarna kan en särskilt utformad enkät distribueras till eleverna i klassrummen, där de får besvara enkäten under lektionstid. Med denna lösning finns det stora möjligheter att få en hög svarsfrekvens. Elever som vid tillfället är frånvarande kan helt enkelt besvara enkäten när de återkommer.

Ofta är det alltför resurskrävande att rikta en enkät till alla elever i till exempel en kommun eller ett rektorsområde. Om intresset gäller ett mindre avgränsat geografiskt område kan det dock vara möjligt att tillfråga samtliga elever. Att hantera mer än cirka 500 enkätsvar kan kräva stora arbetsinsatser. Ett sätt att begränsa studien är att tillfråga alla elever i en eller flera årskurser. Det har till exempel förekommit att en enkät riktats till samtliga elever i årskurs sex och åtta i en kommun.

Det är viktigt att betona att svaren lämnas anonymt och att anonymiteten garanteras. I annat fall finns risk för att svaren anpassas i en socialt anpassad riktning eller att bortfallet ökar, vilket kan göra resultaten missvisande.

Frågeformulär ska alltid vara lätta att förstå och fylla i. Undvik exempelvis krångliga frågekonstruktioner och långa meningar. Var också noga med att endast använda ord och uttryck som barnen med säkerhet förstår. Tänk på att bilder och symboler ibland är ett bra komplement till det skrivna språket, till exempel för att förtydliga svarsalternativ som bra och dåligt eller för att ge enkäten en mer attraktiv form. Ett sätt att lära sig mer om hur man kan göra är att ta del av redan använda frågeformulär, till exempel från universitet och högskolor.

Vilka frågor som ställs i en skolenkät beror på de områden som intresset riktas mot. Några delar bör dock alltid täckas in. Det bör till exempel finnas frågor om bakgrundsfaktorer som kön, ålder och i vilket bostadsområde eleven bor i och något om hushållets sammansättning (se även avsnittet *Exempel 1: Trygghetsundersökningar*). Eftersom en del barn bor på mer än en plats måste frågorna anpassas till detta.

Exempel

Fråga: Jag bor ...

- både med mamma och pappa
- bara med mamma
- bara med pappa
- mest med mamma, men ibland med pappa
- mest med pappa, men ibland med mamma
- varken med mamma eller pappa, jag bor med _____

Ofta finns ett intresse av att kartlägga trivsel, skolk, mobbning, m.m. i skolan. Frågor om detta kan ge många upplysningar, till exempel om behov av insatser för särskilda grupper. Det är ofta praktiskt att sammanställa en frågematris med samma svarsalternativ till flera frågor. (Frågor liknande dem i de två frågematriserna nedan har använts i skollundersökningar som utförts av Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet.)

Exempel

	Aldrig	Sällan	Ibland	Ofta	Vet ej
Har Du sett någon mobbas i Din skola?	☐	☐	☐	☐	☐
Brukar Du mobbas i skolan?	☐	☐	☐	☐	☐
Brukar Du mobba någon i skolan?	☐	☐	☐	☐	☐
Brukar Du trivas bra i skolan?	☐	☐	☐	☐	☐
Händer det att Du skolkar?	☐	☐	☐	☐	☐

Andra företeelser som kan ingå är till exempel ordningen i klassen, lärarnas insatser och elevinflytande.

Exempel

	Aldrig	Sällan	Ibland	Ofta	Vet ej
Brukar Du sakna något att göra när skolan är slut för dagen?	☐	☐	☐	☐	☐
Brukar Du delta i någon organiserad fritids- sysselsättning som idrott, dans, ridning osv.?	☐	☐	☐	☐	☐
Brukar Dina föräldrar veta var Du är om Du är ute på kvällen?	☐	☐	☐	☐	☐
Brukar Dina föräldrar veta vilka Du träffar om Du är ute på kvällen?	☐	☐	☐	☐	☐
Måste Du komma hem en viss bestämd tid om Du är ute på kvällen?	☐	☐	☐	☐	☐
Brukar Dina föräldrar fråga Dig om hur det är skolan?	☐	☐	☐	☐	☐

Det kan också vara motiverat att undersöka om det finns platser eller utrymmen i eller kring skolan som eleverna upplever som otrygga.

Exempel

Fråga: Tycker Du att något av dessa ställen är särskilt läskigt eller otryggt att vara på?

(Kryssa bara för det ställe som Du tycker är allra mest otryggt att vara på.)

- Klassrummet
- Matsalen
- Skolgården
- Parken vid skolan
- Gångstigen bakom fotbollsplanen
- Annat ställe, nämligen _____
- Nej

Om det finns tecken på ett utbrett bruk av alkohol eller droger bland unga kan det behövas särskilda insatser. Det bör alltså ställas några frågor om till exempel bruk av alkohol.

Exempel

Fråga: Den här frågan gäller de senaste 12 månaderna. Har Du då druckit öl, vin, sprit eller någon annan alkohol så att Du kände Dig berusad?

- Nej, aldrig
- Ja, en gång
- Ja, två eller tre gånger
- Ja, fler än tre gånger

Många av de frågor som används i en trygghetsundersökning som riktas till vuxna kan anpassas till en skolenkät. Det gäller till exempel frågor om trygghet i centrumdelarna och i det egna bostadsområdet.

Exempel

Fråga: Hur trygg känner Du Dig utomhus i det område där Du bor?

(Om Du bor på flera ställen ska Du svara om det ställe där Du bor mest)

- Mycket trygg
- Ganska trygg
- Ganska otrygg
- Mycket otrygg
- Vet ej

Det här var några exempel på företeelser och frågor som kan ingå i en enkätundersökning som riktas till elever via skolan. För bearbetning

och analys av uppgifterna gäller i princip samma förutsättningar som för frågeundersökningar riktade till vuxna. Enkla bearbetningar kan i regel utföras av lokalt verksamma men vid mer ingående analyser kan det krävas stöd från personer med specialkompetens, till exempel från universitet eller högskolor.

Från kartläggning till brottsförebyggande program – en sammanfattning

Det är alltså önskvärt att det lokala brottsförebyggande arbetet baseras på en kartläggning av dels problem med brott, ordningsstörningar och otrygghet, dels de resurser som finns för att förbättra situationen. Som nämnts ovan finns det flera sätt att kartlägga problem- och resurs-situationen. Ett sätt är att fråga personer om deras uppfattning om problemen och hur en förändring kan åstadkommas. Möten med nyckelpersoner och individuella intervjuer med nyckelpersoner är exempel på metoder av detta slag. Andra exempel är enkätundersökningar – dels trygghetsundersökningar till den vuxna befolkningen, dels enkätundersökningar till elever i skolan.

Ett annat sätt är att använda fakta om befolkningen och om brott. Hit hör bland annat demografiska uppgifter om befolkningen och statistik över polisanmälda brott. För övrigt bör en kartläggning alltid innefatta en genomgång av befintliga undersökningsresultat som kan utnyttjas, till exempel eventuella nationella undersökningar där den egna kommunen ingår och som är relevanta för det lokala brottsförebyggande arbetet.

Som framgått av genomgången är vissa av metoderna förhållandevis smidiga att använda, till exempel befintliga undersökningsresultat, medan andra är mer resurskrävande, till exempel trygghetsundersökningar. En grundläggande kartläggning gör det lättare att bedöma vilka problem som är mest angelägna att förebygga och vilka aktörer som kan delta i arbetet. Med detta som grund kan arbetet vid behov fördelas på olika arbetsgrupper. Indelningen i arbetsgrupper kan till exempel göras utifrån problemområden, brottstyper och geografi, eller

utifrån en kombination av dessa. (Se mer om detta i *Idéskrift 1. Bygga upp brottsförebyggande arbete.*)

Resultatet av kartlägningsarbetet kan utgöra en grund för kommunens offentliga policydokument, det brottsförebyggande programmet. Det är viktigt att resultatet av kartläggningen speglar situationen på ett riktigt sätt. Därför bör programmet granskas av olika berörda lokala företrädare innan det antas och offentliggörs.

kapitel 3.

Problemanalys och prioriteringar

För att kunna avgöra vilka brottsförebyggande åtgärder som ska genomföras behöver man följa upp den grundläggande kartläggningen med en mer ingående problemanalys. I korthet är syftet att ta reda på varför det ser ut som det gör och vad som kan göras för att förändra situationen. Resultatet av detta arbete formuleras i brottsförebyggande handlingsplaner, det vill säga de konkreta interna styrdokument som används av det lokala brottsförebyggande rådet och dess arbetsgrupper.

Många gånger är det lämpligt att problemanalyserna genomförs av arbetsgrupper med ansvar för problemområdet i fråga. Vilka problemområden som ska prioriteras, och om arbetsgrupper behöver bildas, avgörs i samband med den inledande övergripande kartläggningen av problem och resurser.

Hur problemanalysen genomförs beror på faktorer som resultatet av kartläggningen, prioriterad inriktning, ambitionsnivå, vilka uppgifter som finns respektive kan samlas in och vilka resurser som kan aktiveras. De källor och metoder som kan användas är i stor utsträckning desamma som vid kartläggningen, till exempel intervjuer med nyckelpersoner, frågeundersökningar och analyser av anmälningstatistik. I princip är det också samma typ av uppgifter som i ett senare skede kan användas för att utvärdera genomförda brottsförebyggande åtgärder (vilket närmare kommer att beröras i *Idéskrift 3. Dokumentation och utvärdering*).

Ett fingerat exempel

Det är inte meningsfullt att presentera generella förslag till hur en problemanalys ska genomföras eller vilka prioriteringar den ska ge upphov till, eftersom detta i så hög grad beror på den aktuella situationen. För att ge en bild av hur analysarbetet kan bedrivas presenteras i stället ett fingerat exempel från en kommun som inte finns i sinnevärlden. Exemplet kan tas som utgångspunkt för en diskussion om vilka vägar som är relevanta i ett konkret fall. Det fingerade exemplet är inspirerat av arbete som bedrivs på olika håll i landet, även om det är sällsynt med ett så omfattande kartläggnings- och analysarbete som i detta fall.

Inledningsvis får vi föreställa oss en kommun som kan ligga var som helst i landet med ett okänt antal invånare. Det finns, som i många svenska kommuner, en lite större centralort och några mindre tätorter. I centralorten, som vi från och med nu koncentrerar oss på, finns ett centrum med affärliv samt några krogar och nöjesetablissemang. I de centrala delarna ligger också polisstationen. Centralorten kan i sin tur delas in i ett antal mer eller mindre avgränsade bostadsområden. Av dessa områden består några huvudsakligen av småhusbebyggelse, några av både små- och flerfamiljshus och i ytterligare några domineras bostadsbeståndet av det kommunala bolagets hyresfastigheter. På orten finns ingen högskola, men flera grundskolor och några gymnasieskolor med olika inriktning. Kommunen är den enskilt största arbetsgivaren. Näringslivet är varierat och drivs i huvudsak i mindre skala.

Det lokala brottsförebyggande rådet

I kommunen finns sedan en tid ett lokalt brottsförebyggande råd, sammansatt av företrädare för bland annat polisledningen, kommunstyrelsen, socialtjänsten, skolförvaltningen, fritidsförvaltningen, kriminalvårdens frivårdverksamhet, primärvården samt det lokala närings- och föreningslivet. Rådet har givits status som kommunens brottsförebyggande råd och en kommunanställd har under en del av sin arbetstid avdelats för att fungera som samordnare. Samordnaren är också sekreterare i rådet.

Kartläggningen

För att få grepp om den allmänna problembilden har rådet gjort en kartläggning av problem och resurser. Motorn i detta arbete var samordnaren, som i kartläggningens olika delar samverkade med andra personer i och utanför rådet. Hjälp i delar av arbetet med att kartlägga och analysera fick man av en högskolestuderande som gjorde sin praktik i det brottsförebyggande rådet.

För det första gjordes en inventering av *befintliga undersökningsresultat* som kunde utnyttjas. Det visade sig bland annat att det kommunala bostadsbolaget nyligen hade frågat en stor del av hyresgästerna om trivsel, service och skötseln av fastigheterna. I övrigt var det tunt med användbara undersökningsresultat.

I nästa steg diskuterade man med lokala företrädare i vad som kan beskrivas som ett *rådslag*. Dels anordnades ett möte där olika företrädare fick ge sin bild av situationen, dels genomfördes enskilda intervjuer med några personer med särskilda kunskaper om olika sektorer i lokalsamhället, bland annat en närpolis, kommunens säkerhetsansvarige, en rektor och föreståndaren för en fritidsverksamhet. Dessutom vidtalades personer som arbetade aktivt med brottsförebyggande verksamheter, till exempel grannsamverkan i ett villaområde och en grupp vuxna som ”nattvandrade” i ett bostadsområde.

Det gjordes också en genomgång av *brottsstatistiken över polis-anmälda brott* för de senaste tre åren. Dessa uppgifter beställdes från BRÅ. Brottligheten i den egna kommunen jämfördes med en i många avseenden likvärdig kommun i länet, länet som helhet och även hela landet. Jämförelserna berörde främst antalet brott per 100 000 invånare, fördelningen mellan olika brottskategorier och förändringar över tid.

Med hjälp av en genomgång av uppgifter om *polis-anmälda brott från RAR* gjordes en översikt av nivåer och utvecklingstendenser för mindre områden inom centralorten. En person fick för hand på en karta markera var olika typer av brott (bland annat våldsbrott utomhus, cykelstöld, bilinbrott, inbrott i källare och vind och bostadsinbrott) hade begåtts under det senaste året. I dessa delar betraktades resultaten också mot bakgrund av uppgifter om befolkningen i området, så

kallade demografiska uppgifter, redovisade enligt en indelning i bostadsområden.

Inom rådet var ambitionen att göra allmänhetens trygghet och egna bedömningar om brott och ordningsstörningar till viktiga prioriteringsgrunder i det brottsförebyggande arbetet. Därför genomfördes en *trygghetsundersökning* med postenkäter där ett urval på 600 personer i centralorten fick besvara frågor om bland annat trygghet, brottsförebyggande arbete, uppfattningar om lokala brott och ordningsstörningar och egen utsatthet för brott.

Resultaten av kartläggningens olika delar sammanfogades och gav en övergripande bild av problem- och resurssituationen. Utifrån resultaten beslutade rådet att organisera arbetet utifrån fyra problemområden, nämligen situationen i *skolan*, *i centrum* och *boendet* samt beträffande *återfall i brott*. För vart och ett av dessa områden bildades en arbetsgrupp. Det fanns också planer på att i ett senare skede bilda en arbetsgrupp för *Tidiga åtgärder*, med företrädare för bland annat socialtjänstens barn- och ungdomsenhet, primärvården och frivilligorganisationer.

Rådets ambitioner och de prioriteringar som skulle styra dess arbete sammanfattades i ett policydokument, som antogs som kommunens officiella brottsförebyggande program. I programmet, som gjordes tillgängligt för alla kommuninnevånare, beskrevs också det lokala brottsförebyggande rådet och dess verksamhet.

Skolan

Så gott som samtliga som deltog i det inledande rådslaget, betonade skolans roll i det brottsförebyggande arbetet. Av denna anledning skapades arbetsgruppen *Trygghet i skolan*, bestående av chefen för den förvaltning som ansvarar för kommunens grundskolor, rektorn för en skola med särskilt uppmärksammade problem, en lärare och en elev. Den särskilt avdelade samordnaren och högskolepraktikanten fungerade som extra resurser. Arbetsgruppen ville fördjupa kunskaperna och beslöt därför att samla in mer fakta.

Sifferuppgifter om skadegörelse i alla grund- och gymnasieskolor

erhölls från skolförvaltningen och det förvaltande fastighetsbolaget, bland annat om kostnader för att återställa skador uppdelade per skola. Från skolorna erhölls datauppgifter om skolk och man gjorde också en inventering av skolornas strategier för att hantera skolk och mobbning, såväl beträffande rapporteringssystem som beredskap att sätta in åtgärder. Därtill genomfördes enskilda intervjuer utifrån en enkel frågeguide med personer som bedömdes som centrala i sammanhanget, till exempel elever, lärare och annan skolpersonal, inklusive vaktmästare och skolsköterska. Genom att kontakta olika instanser gjorde man sig en bild av förhållandet mellan skolan och närsamhället. Framför allt uppmärksammades utbudet av fritidsverksamheter, men även andra resurser riktade till barn och ungdomar.

Behovet av ett bra jämförelsematerial bedömdes som stort och det brottsförebyggande rådet beslöt därför att arbetsgruppen skulle genomföra en enkätundersökning som riktade sig till kommunens samtliga elever i årskurs sju. Arbetsgrupperna *Trygg i centrum* och *Trygg i boendet* fick också möjlighet att infoga några frågor i enkäten om sådant de hade särskilt intresse av. I övrigt ställdes frågor om trivsel, fritidsvanor, skolk, alkoholbruk, utsatthet för mobbning m.m.

Resultaten av frågeundersökningen analyserades tillsammans med övrig information som samlats in. Ett resultat var att det fanns systematiska skillnader mellan skolorna. I några skolor var problemen små, i andra var problemen framträdande i vissa delar, men inte i andra. Bland eleverna i framför allt två skolor var skolk, mobbning och ett grovt språkbruk särskilt utbrett. Eleverna i dessa två skolor trivdes också sämre i skolan, fick sämre stöd från föräldrarna och ägnade sig i mindre utsträckning åt organiserade fritidsaktiviteter, jämfört med andra elever. Kostnaderna för att åtgärda skadegörelse var höga i dessa skolor, och skadegörelsen inträffade såväl under skoltid som på kvällarna då skolan var stängd. Rutinerna för att hantera skolk framstod som outvecklade. Företrädare för andra resurser för barn och ungdomar antydde att koordineringen med skolan var utvecklad.

Påverkbara omständigheter – uppslag till åtgärder

Några av de nyckelpersoner som hade intervjuats involverades på nytt, denna gång för att diskutera resultaten, men framför allt för att diskutera vad man skulle göra för att påverka situationen. Samtalen gav upphov till många förslag på insatser, främst på de två skolorna med mer sammansatta problem. Några omständigheter som antogs bidra till problemen, och som samtidigt bedömdes som möjliga att påverka, var att många elever inte kände ett ansvar för skolan, att eleverna inte var delaktiga i skolans beslutsprocesser, att föräldrarnas engagemang var svagt, att andra instansers resurser för barn och ungdomar inte vara koordinerade med skolans och att det över huvud taget var för få vuxna i skolan.

I analysgruppen diskuterades olika förslag till hur man skulle få fler vuxna i skolan. En möjlighet var att lokalisera mer barn- och ungdomsverksamhet till skolan, till exempel delar av socialtjänstens fältverksamhet, liksom av den kommunala musikskolan och den kommunala biblioteksverksamheten. Ett arrangemang med fler verksamheter i skolan ansågs också bidra till att skolan skulle kunna hållas öppen även under kvällstid, vilket i sin tur sågs som ett sätt att öka utbudet av attraktiva aktiviteter för eleverna. Eftersom skolan skulle vara befolkad också under kvällstid, skulle det kunna påverka den skadegörelse i form av klotter som inträffade då. Ytterligare ett förslag som lades fram var att locka intresserade pensionärer att engagera sig i skolan, till exempel genom att umgås med eleverna under raster och att hjälpa till med läsläsning efter lektionernas slut.

En annan omständighet som man ville förändra var att skadegörelse inte åtgärdades tillräckligt snabbt och effektivt, vilket gjorde att den ofta fick fäste och tilläts breda ut sig. Det sågs också som önskvärt att eleverna gjordes delaktiga i en lösning. Ett förslag innebar att klotter och annan skadegörelse borde motverkas med en kombination av information och att alla elever genom ett särskilt system involverades i arbetet med att återställa och reparera sådant som förstörts. För att öka elevernas känsla av medansvar ville man också göra dem delaktiga i andra delar av skolans löpande skötsel och verksamheter, till exempel i skolbespisningen, vaktmästeriet och städningen. Man menade

vidare att elevernas delaktighet i det praktiska arbetet måste gå hand i hand med ett ökat inflytande, det vill säga med mer makt i olika beslutsprocesser. Detta skulle till exempel kunna förverkligas genom att stärka elevrådet och dess funktion. Man diskuterade också olika förslag för att involvera föräldrarna, till exempel genom att engagera föräldrar i skolans styrelse. Ett förslag om ökad delaktighet som diskuterades var att i undervisningen pröva ett ämnesövergripande projektarbete om brottslighet och brottsförebyggande åtgärder i närmiljön. Vidare fanns förslag om att eleverna klassvis skulle erbjudas att "adoptera" och ta särskilt ansvar för en offentlig miljö eller ett offentligt konstverk.

Undersökningen visade att särskilt många av flickorna i de mer utsatta skolorna vantrivdes i skolan, vilket bland annat yttrade sig i att de ofta skolkade från lektionerna. Ett skäl, som eleverna själva pekade på, var det hårda klimatet med grovt språkbruk från pojkarna i skolan. Särskilda insatser ansågs därför behövas för att komma åt detta problem. Förutom att ägna tid åt denna fråga under lektionstid diskuterade man möjligheten att tillsammans med fritidsförvaltningen starta försök med speciella tjejgrupper, där flickor efter skoltid skulle ges möjlighet att på egna villkor umgås kring sina intressen.

I analysgruppen beslöt man vidare att göra ett studiebesök i en skola i grannkommunen där man sedan flera år engagerat så kallade kamratstödjare. Efter vad man hört hade systemet med kamratstödjare bidragit till att mobbning och skolk minskat där. Vidare beslöt man sig för att uppvakta några lokala idrottsföreningar och andra föreningar med ungdomsverksamhet i kommunen och höra om deras möjligheter att bidra till att eleverna i just dessa skolor mer än tidigare blev involverade i organiserade fritidsaktiviteter.

Centrum

I kartläggningen framkom att situationen i kärnan av centrum lämnade en hel del i övrigt att önska, framför allt uppfattades helgkvällarna som stökiga. Inte minst resultaten av trygghetsundersökningen togs som intäkt för att särskilda insatser borde ägnas centrumdelarna.

Därför inrättade det brottsförebyggande rådet arbetsgruppen *Trygg i centrum*, med – förutom samordnaren – ledamöter från polisen, köpmannaföreningen, kommunens alkoholhandläggare och gatu- och parkförvaltningen.

I samband med rådslaget påtalades att centralortens centrumkärna av många uppfattades som otrygg på kvällarna och att den under kvällstid så gott som enbart befolkades av ungdomar och av vuxna som hade ett förhållandevis alkoholintensivt nöjesliv. Det klagades också på skadegörelse och nedskräpning. Många pekade på att allt fler butiksfönster försågs med galler och jalousier och att detta i sig ökade otrivseln och otryggheten i centrum efter att butikerna stängt.

Trygghetsundersökningen visade att en stor del av den tillfrågade allmänheten uppfattade problemen med brott och ordningsstörningar som betydande, att många kände sig otrygga i centrum under kvällarna och att en stor andel tillfrågade uppgav att de ibland undvek att vistas i centrumkärnan för att de inte kände sig trygga där.

Dessa resultat föranledde arbetsgruppen att göra mer ingående analyser utifrån undersökningsmaterialet. Det framgick att de problem som framför allt uppfattades som stora var våld, hot, bråk och fylla företrädesvis bland krogbesökare och gäng av ungdomar. Bortsett från cykelstölder uppfattades däremot brott som stölder av olika slag som mindre problem. Det visade sig också att de som vistades ofta i centrumdelarna och över huvud taget var ute och roade sig, ofta kände sig lika otrygga och bedömde problemen som lika stora som andra. Dessutom pekades ett antal platser ut som särskilt otrygga, bland annat gatan med flertalet krogar, området kring systembolaget, ett torg samt en park med mörka gångstigar.

Resultaten av de frågor som arbetsgruppen i enkäten riktat till skolelever underkastades också en särskild analys. Det framgick bland annat att en del av de tillfrågade eleverna, som alltså gick i årskurs sju, tillbringade vissa helgkvällar i centrumdelarna. Bland de i och för sig få som uppgav att de druckit alkohol oftare än en gång, fanns flera som berusat sig på folköl som minderåriga köpt bland annat i en butik i centrum.

Som nästa fas i problemanalysen genomfördes särskilda analyser

av statistik över anmälda brott som polisen tog fram. Uppdelat på olika brottskategorier prickades det senaste årets polisanmälda brott in manuellt på en karta. För framför allt misshandels- och hotbrotten märktes en tydlig koncentration till det krogtäta stråket samt till den kombinerade tåg- och busstationen. Det visade sig också att många av dessa brott inträffat under de tider krogarna var som mest besökta, särskilt timmarna närmast efter att restaurangerna stängts. Cykelstölderna var också i hög grad koncentrerade till tåg- och busstationen, men i dessa fall skedde brotten främst under dagtid.

Arbetsgruppen beslutade sig för att vidtala några personer med nyckelroller i anslutning till de särskilt uppmärksammade problemområdena – nämligen kommunens alkoholhandläggare, ägarna till en krog respektive en dansrestaurang, chefen för det vaktbolag som krogarna anlitate, de säkerhetsansvariga på SJ respektive den lokala bussoperatören, chefen för förvaltningen med ansvar för gatu- och parkfrågor samt en företrädare för de nattvandringar som bedrevs i ett bostadsområde. Tillsammans företog man direktobservationer av platser som identifierats som förenade med problem. I diskussioner med dessa i olika frågor väl insatta personer fördjupades analysen. Man fann att problemen i centrum kunde delas in i ett antal problemområden: överkonsumtion av alkohol på krogarna; ordningen i och kring krogarna; skadegörelse, nedskräpning och fula miljöer kring butiksstråket; ordningen vid tåg- och busstationen; cykelstölder vid tåg- och busstationen; försäljning av folköl till ungdomar under 18 år och miljömässiga brister i den otrygga parken.

Påverkbara omständigheter – uppslag till åtgärder

Efter diskussionerna kunde arbetsgruppen presentera en bild av vilka omständigheter som bidrog till problemen och dessutom en rad uppslag till åtgärder, varav flera syftade till att ge snabba och synliga resultat.

Överkonsumtionen av alkohol på krogarna bedömdes gå att påverka genom en kombination av stärkt myndighetsutövning och genom att stimulera frivilliga överenskommelser mellan krögarna. Kommunens alkoholhandläggare kunde till exempel stärka rutinerna kring tillståndshanteringen och det diskuterades också myndighets-

gemensamma aktioner för att kontrollera att tillståndsinnehavarna skötte sina åligganden, exempelvis genom samverkan mellan alkoholhandläggaren och skatte- och hälsovårdsmyndigheterna. Man funderade också på att förmå krögarna att vidta frivilliga gemensamma åtgärder för att begränsa överkonsumtion, till exempel att inte servera uppenbart berusade gäster och att vara mer återhållsamma med att erbjuda så kallad happy hour.

Den bristande ordningen i och kring krogarna bedömdes hänga samman med brister i systemet med förordnade ordningsvakter samt att det var alltför få nyktra vuxna personer i centrumkärnan under framför allt kvällar och nätter på veckosluten. Till förslagen hörde här att satsa på bättre utbildning och kontroll av ordningsvakterna och tätare samarbete mellan vakterna och polisen. Samtalen med företrädaren för nattvandringarna resulterade i planer på organiserade vuxenvandringar i det krogtäta området. För- och nackdelar med kameraövervakning diskuterades också.

Nedskräpningen och förfylningen av butiksstråket ville man åtgärda genom att förmå kommunen att utöka insatserna för renhållning och handlarna att satsa på andra lösningar än de galler för skyltfönster och dörrar, som många hade beskrivit som bidragande till känslan av otrygghet. Samarbetet mellan näringsidkarna och kommunen i dessa frågor menade man borde kunna förstärkas.

En orsak till ordningsproblemen sena nätter vid tåg- och busstationen menade man var att grupper av berusade krogbesökare måste vänta på vidare busstransport till kringliggande tätorter, vilket var en grogrund för bråk och missämja. Ett förslag för att komma till rätta med problemet var att tidigarelägga en busstur, så att avgången samordnades med krogarnas stängningstider. Polisen ansåg också att det fanns förutsättningar för att patrullera på platsen vid de begränsade tider som problemen förekom, det vill säga under någon timme på fredags- och lördagsnätter.

De åtgärder som diskuterades mot cykelstölderna vid tåg- och busstationen berörde i första hand informell social kontroll och tekniska förbättringar, till exempel att flytta parkeringen så att den skulle komma inom synhåll för fler personer och installation av cykelställ där

cyklarna kunde förankras i ramen. Den otillåtna försäljningen av folköl till ungdomar under 18 år ansågs kunna stävjas genom en kraftfull informationsinsats riktad till ägare och anställda i livsmedelsbutikerna. Den otrygga parken föreslogs slutligen bli föremål för en ansiktslyftning vad gällde belysning och skymmande växtlighet. Planer på att lokalisera fler aktiviteter till parken diskuterades också, till exempel att flytta en hundrastgård och en boulebana dit.

Boendet

Ett beslut utifrån kartläggningen blev att boendet skulle lyftas fram som ett tema i det lokala brottsförebyggande arbetet. Arbetsgruppen, som fick i uppdrag att arbeta vidare med detta problemområde, *Trygg i boendet*, fick en sammansättning av företrädare för närpolisen, det kommunala bostadsbolaget och hyresgästföreningen. Samordnaren bistod i olika delar av arbetet.

I samband med kartläggningen visade flera resultat att såväl typen av problem som problemnivån varierade mellan olika bostadsområden. En utgångspunkt var polisens lokala anmälningstatistik, som indikerade att flera brottstyper var särskilt vanliga i bostadsområden som dominerades av allmännyttans bostadsbestånd, till exempel inbrott i källare och på vindar, skadegörelse, cykelstöld, bilrelaterade brott och misshandel inomhus. Bostadsinbrotten däremot var koncentrerade till områden av varierande slag – i vissa fall med småhusbebyggelse och i ytterligare andra med mest hyreshus.

Av frågeundersökningen framgick att problemen med brott och ordningsstörningar uppfattades som störst i områden där också den anmälda brottsligheten var stor. Även otryggheten var större här än på andra håll.

Genomgången av anmälningstatistik, frågeundersökningen samt erfarenheter från rådslaget visade att behovet av brottsförebyggande och trygghetsskapande insatser var störst i två bostadsområden som dominerades av det kommunala bostadsbolagets fastighetsbestånd. De frågor med anknytning till boendet, som eleverna i årskurs sju fick besvara, visade att de unga i dessa områden framhöll att utbudet av

fritidsverksamheter var litet och att de också i liten utsträckning deltog i organiserade fritidsaktiviteter. Uppgifterna från skolundersökningen bekräftades av en genomgång av hur fritidsutbudet fördelade sig i kommunen. Beslut togs om att till att börja med koncentrera energin till dessa två områden.

Den enkät bland de boende, som det allmännyttiga bostadsbolaget redan tidigare genomfört, inkluderade också de två bostadsområdena. I denna undersökning pekade de tillfrågade ut cykelstöder, skadegörelse och skräpiga trappuppgångar som särskilt stora problem. Enligt bostadsbolagets uppgifter var också omflyttningen av hyresgäster stor. I den trygghetsundersökning som genomfördes i samband med kartläggningen pekades några platser ut där de tillfrågade kände sig särskilt otrygga. Det handlade, förutom om tvättstugor och trapphus, främst om gång- och cykelvägar genom park- och skogsområden samt om ett lokalt centrum. Tillsammans med företrädare för fastighetsbolaget och gatu- och parkförvaltningen gjordes också direktobservationer av situationen i de två områdena. Exempelvis tittade man på platser som i de olika frågematerialen utpekats som otrygga.

Påverkbara omständigheter – uppslag till åtgärder

Analysarbetet koncentrerades därefter till att belysa vilka omständigheter som kunde påverkas för att förändringar skulle kunna åstadkommas. Man menade till exempel att fastighetsskötseln, utomhusmiljön, trivseln och sammanhållningen mellan de boende kunde utvecklas.

En framkomlig väg tyckes vara att uppmuntra och stödja grannsamverkan mellan boende i väl avgränsade bostadsområden. Ett annat förslag var att bostadsföretagen på ett tydligt sätt skulle föra in brottsförebyggande och trygghetskapande uppgifter i fastighetsskötarnas arbete. Det senare kunde exempelvis innebära ett bättre system för att snabbt registrera och åtgärda skador av olika slag, men också åtgärder för att förbättra belysningen utomhus och vid behov avlägsna skymmande växtlighet. Man diskuterade även möjligheterna att utveckla fastighetsskötarnas kontakter med de boende, till exempel genom att stimulera ömsesidiga diskussioner om problem och lösningar.

Problemen med inbrott i källare och vindar ansågs bland annat

hänga samman med att dessa utrymmen i stor utsträckning var sammanlänkade utan avskiljande väggar eller dörrar. Iakttagelsen föranledde planer på att dela in källar- och vindsutrymmena i mindre sektioner.

Man beslöt vidare att polisen och bostadsföretagen tillsammans skulle göra en på-platsen-inspektion när en bostad eller annat utrymme i en fastighet varit utsatt för inbrott. Syftet skulle vara att tillsammans med den boende, och om möjligt också försäkringsbolaget, vidta åtgärder för att bostaden inte lika lätt skulle kunna utsättas igen.

Cykelstölderna ansågs kunna förebyggas med hjälp av tekniska förbättringar, till exempel säkrare cykelställ. Man såg dessutom behov av att öka förutsättningarna för informell kontroll, till exempel genom att placera cykelparkeringarna så att de hamnade inom syn- och hörhåll från lägenheter eller på annat sätt befolkade lokaler. På motsvarande sätt ville man åtgärda brotten mot bilar, som i stor utsträckning skedde på undanskymda parkeringar.

Det stora behovet av ett bättre utbud av fritidsaktiviteter för barn och ungdomar framstod som viktigt att ta fasta på, både för att motverka pågående småkriminalitet och för att göra de unga bättre rustade inför framtiden. Ett konkret förslag gick ut på att förmå föreningar med barn- och ungdomsverksamhet, som i huvudsak verkade i andra delar av kommunen, att göra särskilda satsningar på att visa upp sin verksamhet och knyta upp de unga. Vidare menade man att såväl dessa verksamheter som kommunala dito i högre utsträckning borde kunna lokaliseras till de två särskilt utsatta områdena.

Återfall i brott

I de samtal som fördes med olika parter under kartläggningen påtalade flera att en begränsad grupp personer, som återkommande dömts för brott, tycktes stå för en stor del av all brottslighet i kommunen. Inte minst uppgifter från kriminalvårdens frivårdsverksamhet i kommunen togs som intäkt för att så var fallet. Problemområdet bedömdes som så angeläget att en särskild arbetsgrupp inrättades. Till arbetsgruppen

Återfall i brott knöts företrädare för kriminalvårdens frivård, socialtjänsten, arbetsförmedlingen och kyrkan.

Eftersom det är allmänt känt att situationen vid tiden för frigivning är besvärlig för många anstaltdömda granskade gruppen förhållandena i kommunen. I detta fall innebar granskningen bland annat att de myndigheter som ingick i arbetsgruppen informerade varandra om hur man arbetade med dem som frisläppts från anstalt och diskuterade hur man skulle kunna utveckla arbetet. Saker som behövde redas ut var till exempel vilken myndighet som hade ansvar för vad. För helhetsbildens skull vidtalades även en beslutsfattare i det kommunala bostadsbolaget.

Vad gäller den rådande situationen för dem som frigives från anstaltsstraff framträdde ett tydligt mönster. Flertalet hade någonstans att bo, men det handlade sällan om eget boende. I stället bodde de ofta hos vänner och bekanta, som många gånger också levde med kriminalitet och missbruk.

Sysselsättningssituationen såg än värre ut. Endast i undantagsfall hade denna tungt belastade grupp någon ordnad sysselsättning vid tiden för frigivning.

Denna ogynnsamma situation ökade självfallet risken för att personerna i fråga skulle återfalla i kriminalitet. I fråga om samhällets insatser i denna viktiga fas blev det uppenbart att de varken var speciellt kraftfulla eller samordnade. Ansvaret för att skapa förutsättningar för att de som frigavs från anstaltsvistelse hade acceptabla möjligheter vad gäller boende, sysselsättning och försörjning tycktes falla mellan olika stolar. Dessutom tillvaratogs inte det engagemang och viljan att hjälpa till som fanns bland frivilliga krafter, varken inom kyrkan eller inom andra organisationer och föreningar.

Påverkbara omständigheter – uppslag till åtgärder

Genom diskussionerna mellan de olika aktörerna enades man om ett förslag till vad man ville uppnå och hur man skulle gå vidare. Framför allt såg man ett stort behov av att utveckla rutiner för att samordna de olika parternas insatser, och då se till att arbetet med att planera och förbereda för frigivning i varje enskilt fall påbörjas på ett tidigt stadium.

För att undvika oklarheter och försäkra sig om att samarbetet inte åsidosatte gällande regelverk, till exempel om sekretess, menade man att rutinerna måste bygga på en tydlig rollfördelning. Huvudansvaret för de inledande kontakterna och bedömningarna ville man anförtro myndigheterna, främst frivården och socialtjänsten, men även arbetsförmedlingen. Andra resurser, exempelvis bostadsbolaget och frivilligorganisationer, skulle därefter engageras efter behov. Vidare ansåg man att det måste finnas möjligheter för de olika aktörerna att ge och få information och stöd under det löpande arbetet.

Prioriteringar, planering och handlingsprogram

Problemanalyserna gav således många uppslag till åtgärder. Arbetsgrupperna måste därefter, i samråd med det brottsförebyggande rådet, sovra och prioritera bland alla idéer. Ur uppsättningen förslag ska de insatser som bedöms som mest angelägna och samtidigt genomförbara väljas ut. I valet av åtgärder kan det inledningsvis vara värt att satsa på sådant som ger snabba och synliga resultat. Detta är ett bra sätt att entusiasmera fortsatt arbete i det lokala brottsförebyggande rådet och i arbetsgrupperna.

Därefter måste förstås genomförandet av åtgärdspaketet planeras. Den övergripande planeringen kan respektive arbetsgrupp göra. Planeringen av enskilda åtgärder utförs i vissa fall bättre av de grupper av professionella eller frivilliga som ska genomföra själva insatsen. Som torde ha framgått förutsätter såväl kartläggningen, problemanalysen och planeringen som genomförandet långtgående samverkan mellan olika aktörer. De ramar som ska gälla för genomförandet, till exempel övergripande beslut om vem som när ska göra vad, bör sammanfattas i ett handlingsprogram som inbegriper verksamheten under cirka ett år framåt. Handlingsprogrammet ska fungera som ett internt styrdokument som även kan användas för att följa upp och utvärdera verksamheten.

Mer information

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) är en myndighet under justitiedepartementet. BRÅ:s uppgift är att främja brottsförebyggande arbete genom utveckling, utvärdering, forskning och information inom det kriminalpolitiska området. BRÅ ansvarar också för Sveriges officiella kriminalstatistik.

Stöd till det lokala brottsförebyggande arbetet är en huvuduppgift för Enheten för lokalt brottsförebyggande arbete vid BRÅ. Nyhetsbrevet *Loopen – särskilt riktad till lokala brottsförebyggare* – nås per e-post loopen@brottsforebygganderadet.se

Internetadressen är www.brottsforebygganderadet.se På samma webbadress finns ansökningsblanketter och riktlinjer för er som vill söka stöd till lokala projekt. Där finns också en kontaktdatabas där ett stort antal lokala brottsförebyggande råd presenteras.

Förutom BRÅ:s idéskrifter finns mer att läsa om olika aspekter av kartläggning, till exempel:

Konsten att läsa statistik om brott och brottslingar. (1998)
Fritzes förlag TELEFON 08-690 91 90

Från datainsamling till rapport – att göra en statistisk undersökning.
(1996) Studentlitteratur TELEFON 046-31 20 00

Att fråga. Om frågekonstruktion vid intervju- och enkätundersökningar.
(1993) Statistiska centralbyrån. TELEFON 08-019-17 68 00

Kriminalitet och trygghet i boendet. En studie i stadsdelen Hjällbo.
(1998) SABO TELEFON 08-406 55 00

Lokala problem, brott och trygghet i Gävleborgs län.
Rapport från Problemgruppen 1997:1. Polishögskolan i Stockholm
TELEFON 08-401 90 00

Att genomföra en brottsofferstudie. RPS-rapport 1997:4.
Rikspolisstyrelsen TELEFON 08-401 90 00

Tidigare utgiven skrift i denna serie är:

Bygga upp brottsförebyggande arbete

Lokalt brottsförebyggande arbete – idéskrift # 1

Ytterligare skrifter som planeras utkomma:

Dokumentation & utvärdering

Lokalt brottsförebyggande arbete – idéskrift # 3

Brottsförebyggande åtgärder – en exempelsamling

Lokalt brottsförebyggande arbete – idéskrift # 4